

L'ús del material alternatiu en l'aprenentatge de l'handbol

Luis Javier Chiroso Ríos

Doctor en Educació Física

*Professor de fonaments de les habilitats esportives:
handbol de la FCCAFD de la Universitat de Granada.*

Ignacio Jesús Chiroso Ríos

Llicenciat en Educació Física

Paraules clau

material alternatiu, handbol, iniciació esportiva, ensenyament-aprenentatge

Abstract

Alternative equipment as a didactic resort in a handball session is a creative solution to the lack of resources, which, unfortunately, are suffered by many teachers and trainers who dedicate themselves to teaching this sport. It is a novel way of contributing to the development of the multiple waste products that our society produces.

Also, and related to different fields (formation, spare time and recreation, training, etc.) the creation and construction of equipment which is not the same as is usually used, facilitates, amongst other things, the approach of possible practitioners of this sport: since they begin from other angles. Finally, in this article we show some of the possibilities of application of this type of equipment to one of the fields previously mentioned that of sports training.

Resum

El material alternatiu, com a recurs didàctic, en la sessió d'handbol és una solució creativa a la manca de mitjans que, dissortadament, pateixen molts dels docents i entrenadors que es dediquen a l'ensenyament d'aquest esport. És una forma nova de contribuir a l'aprofitament de les múltiples deixalles que la nostra societat genera.

A banda d'això, i en relació amb diferents àmbits (formació, lleure i esbarjo, entrenament, etc.), la creació i construcció de material diferent del que s'utilitza habitualment, facilita, entre altres qüestions, l'acostament de possibles practicants a aquest esport, atès que s'hi inicien des d'altres perspectives.

Finalment, en aquest article es mostren algunes de les possibilitats d'aplicació d'aquest tipus de material en un dels àmbits esmentats anteriorment: el de l'entrenament esportiu.

Introducció

El primer que hem de fer abans de conèixer les possibilitats d'ús del material alternatiu és aclarir: què s'entén per material alternatiu? El diccionari de "La Real Academia de la Lengua Española", entre les diverses accepcions, indica que alternatiu es pot aplicar a *algo que se puede elegir en lugar de otra cosa*, en el nostre cas concret, la possibilitat d'escollir un altre tipus de material al que s'utilitza habitualment. Aquest material pot ser, com indica Jordi i Rius (1990), *aquell que no es troba subjecte als circuits tradicionals de fabricació i venda per al camp de les activitats físiques, recreatives o esportives, o que, suposant que ho estigui, rep una utilització diferent d'aquella per a la qual ha estat dissenyat*.

Seguint la definició exposada per aquests autors són moltes les possibilitats d'ús de material alternatiu procedent de diferents fonts. En aquest article tractarem de sistematitzar les possibles fonts i la seva aplicació en l'àmbit de l'handbol.

La possibilitat de convertir l'ús dels diferents materials (propis o d'altri), i assignar-los una multiplicitat de funcions contribueix, en el medi educatiu, a la millora de la qualitat docent. És un recurs didàctic que els professionals de l'educació no hem de menystenir; permet, entre altres coses, interconnectar les diverses àrees del currículum acadèmic, treballar els temes transversals, millorar la creativi-

tat de l'alumne, augmentar els recursos educatius, etc.

Tampoc no hem d'oblidar que, en una societat de consum com la nostra, la reutilització de les deixalles, mitjançant el reciclatge, és una tasca que incumbeix a tothom. Els materials convertibles, considerats des de fa tant de temps com a creatius, útils i barats, es van posar de moda a causa de la gran crisi econòmica. Els Ajuntaments no tenien diners, l'Estat repartia menys cada dia. No hi havia material. (Tonucci, 1988). Les crisis esmolen l'enginy dels nens i dels educadors i fa que reutilitzin tot el material possible. De la mateixa manera, des de l'abundància cal educar per a l'ús del material de rebuig.

L'escola, en la seva funció formadora, té una tasca de conscienciació que, en la nostra opinió, ha de tenir-se en compte en tants continguts de l'ensenyament com sigui possible. Això per si sol pot justificar l'ús, dins d'una sessió d'handbol, de material reciclat.

La resposta a qüestions com ara: per què, com, on, etc., utilitzar el material educatiu en l'ensenyament de l'handbol és la base d'aquest treball; esperem que serveixi de suport als docents interessats en aquesta qüestió.

Els tipus de materials alternatius i els seus possibles usos

No hi ha dubte que existeix una multiplicitat de fets que s'han de tenir en compte a l'hora de sistematitzar l'ús del material alternatiu. A la figura 1 hem establert una classificació on s'han considerat alguns d'aquests factors sobre els quals aprofundirem en aquest punt.

Material específic de la classe d'Educació Física

Existeixen diverses possibilitats a l'hora de fer servir el material d'educació física dintre d'una sessió d'handbol; la primera es refereix a l'ús del material propi del joc d'hand-

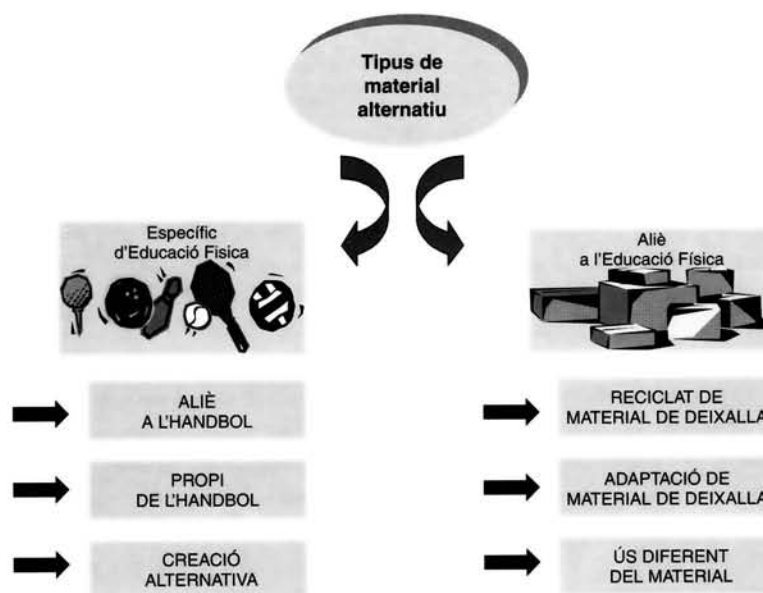

Figura 1. Classificació dels diferents tipus de materials alternatius que es poden emplenar a una sessió de balonmano.

bol utilitzat amb una aplicació distinta d'aquella per a la qual es creà. Una segona possibilitat és treballar amb material no específic d'aquest joc. També es pot donar el cas de crear material alternatiu per al joc d'handbol.

Material propi del joc d'handbol utilitzat amb altres funcions

És possible, i de fet és habitual, utilitzar el material propi del joc amb funcions diferents. Per exemple, en zones on no es disposa de prou material auxiliar és corrent veure com es fan servir els balons més fets malbé o desinflatats com a balises o com a cons. En aquesta mateixa línia, també és habitual veure com els entrenadors i educadors utilitzen les porteries amb diverses finalitats: com a barreres defensives, com a limitadores d'espais, etc. En qualsevol cas, aquest ús diferent demostra l'adaptabilitat de qualsevol tipus de material a les diverses necessitats i objectius que el docent planteja; les claus d'una bona aplicació són la creativitat i la competència.

Material no específic del joc d'handbol

Aquí ens trobem novament amb diferents possibilitats; l'ús del material auxiliar, utilitzat

en general com a recurs didàctic per facilitar la docència (pals, cons, cercols, màrques, etc.), amb una finalitat diferent de l'habitual és una utilització alternativa; és el cas, per exemple, de fer servir un pal com a mòbil en lloc de com a balisa.

De la mateixa manera, existeix la possibilitat d'utilitzar material d'altres disciplines esportives amb la mateixa finalitat per a la qual va ser creat, però, atès que no es fa servir sovint, es pot considerar material alternatiu en handbol; posem per cas, l'aplicació de trampolí o minitrampolí per ampliar els salts en els llançaments, o la col·locació de tanques o bancs suecs per realitzar salts múltiples. Algun dels materials que hem esmentat pot tenir, també, un doble ús alternatiu; les tanques d'atletisme es poden fer servir, a part de per saltar, com a porteries d'una mida molt reduïda. Igual passa amb el minitrampolí, que es pot utilitzar per augmentar el salt i com a porteria on el baló rebota.

Creació de material alternatiu per jugar a handbol

Coneixent l'estructura del joc, així com els principis, objectius i contingut que aquest

persegueix, es pot dissenyar material que en faciliti l'aprenentatge, tot considerant el nivell i l'etapa a què s'adreça. Per exemple, tenint en compte un element del joc, la pilota com a mòbil, es poden crear balons de diferent grandària, pes, textura, forma, etc.; tot plegat tindrà conseqüències diferents en l'aprenentatge del subjecte.

Podem crear un material alternatiu amb diverses finalitats: és possible elaborar un objecte útil per a l'esbarjo, per a l'aprenentatge o per al perfeccionament d'algun gest tècnic; un exemple d'aquest últim cas són els ninots que alguns equips utilitzen com a alternativa als defensors passius. Al handbol hi ha diferents patents que tracten d'adaptar alguns dels elements del joc a un ús recreatiu. Per exemple, el professor Antón, de la Universitat de Granada, ha creat una porteria en forma de cercle que, a més a més, és giratòria; aquest artefacte permet jugar sense porter. També es troben al mercat porteries elàstiques que rebutgen la pilota com si fossin una mena de llits elàstics. En aquesta mateixa línia, l'aparició de l'handbol-platja ha permès la creació d'un baló més adherent, amb una gran varietat de colors.

Material no pertanyent a l'àmbit de l'educació física

Com ha esdevingut en els altres casos, són diverses les formes d'utilitzar material que no pertany a l'entorn de l'educació física. El reciclatge, l'adaptació o l'ús impropï de diferents tipus de materials són algunes de les possibilitats que tractarem.

El reciclatge de deixalles

Les opcions que tenim d'utilitzar material reciclat són múltiples: podem construir material propi del joc d'handbol, tot adaptant-lo a la normativa o millor a les necessitats educatives del grup, en aquest cas concret, es poden dissenyar porteries de PVC, balons fets amb: globus, cartró o gomaescuma, etc.

El material reciclat pot tenir també un ús auxiliar. Amb ampolles, per exemple, es po-

den fer cons i amb pals de fregar es poden fabricar jalons; tots aquests materials són molt útils com a recurs didàctic en una sessió d'handbol.

Adaptació de deixalles

El tipus de societat on vivim genera una quantitat enorme de material de rebuig; al marge de qüestions filosòfiques sobre la necessitat de reutilitzar aquestes deixalles, és possible aprofitar alguns d'aquests objectes en la sessió d'handbol. Per exemple, les cobertes dels cotxes poden ser emprades com a obstacles, porteries, balises de senyalització, etc. Les cambres de les rodes dels cotxes, motos o bicicletes, es poden fer servir com a tensors per augmentar la força dels jugadors.

Ús impropï de diferents tipus de materials

Són molts els materials que es troben al nostre entorn als quals podem donar un ús diferent d'aquell a què anaven destinats. Per exemple, en una escola, el material disponible habitualment en una classe: cadires, taules, pissarres mòbils, es poden reutilitzar en una sessió d'handbol com a: balises, porteries, barreres defensives, etc. De la mateixa manera, el carro de la compra d'un supermercat pot ser emprat amb diferents finalitats en aquesta mateixa sessió.

Aquests materials tenen la característica que després de ser usats d'aquesta forma alternativa poden continuar fent els seus serveis habituals.

Existeixen altres menes de materials, que un principi han estat dissenyats per desenvolupar altres funcions, que poden emprar-se d'una manera alternativa en la classe d'handbol; amb la diferència, amb els esmentats anteriorment, que generalment només es poden usar una vegada; com a exemple d'aquest tipus de materials trobem la cinta adhesiva per embalar caps, que pot servir per assenyalar camps o zones de joc.

Com a resum diem que el material alternatiu que s'utilitza en una sessió d'hand-

bol pot provenir de tres fonts: del reciclatge de diferents tipus de materials, de l'adaptació del material d'educació física o de la fabricació específica com a material alternatiu.

Per a què?

El material alternatiu en la sessió d'handbol

En el punt anterior hem vist la gran varietat de materials alternatius que es poden utilitzar en una sessió d'handbol. Aquest gran nombre de possibilitats en permet l'aplicació a aquest esport amb diverses finalitats i en diferents àmbits (educatiu, recreatiu, alt rendiment, etc.). En aquest apartat tractarem de fonamentar i sistematitzar els possibles usos del material alternatiu en la pràctica de l'handbol. No oblidem que, gràcies a la utilització dels materials esmentats, podem afavorir la interrelació entre àrees curriculars, facilitar la variabilitat en les situacions d'aprenentatge, augmentar i millorar els recursos materials, etc.

El material alternatiu en handbol: facilita la interrelació amb altres continguts del currículum d'educació física

L'ús de material alternatiu, sobretot del relacionat amb material reciclable, permet de relacionar el contingut de l'handbol amb altres àrees del currículum d'educació física, i també amb altres continguts que destaquen de forma rellevant en la nostra societat, i que per si sols són motiu de tractament multidisciplinari, com ara és el cas dels *temes transversals*. Com és sabut, els *temes transversals* són aquells continguts del currículum que formen camps, és a dir, que guarden determinada relació entre ells i que no estan configurats com a àrees. Han de ser tractats al llarg de tota l'educació i s'aborden des de múltiples àrees, van lligats al coneixement exprés i tenen una repercussió fora de l'aula. Són, fonamentalment, de tipus procedimental i actitudinal (Delgado, 1997).

El bon ús del material de rebuig, per exemple, pot contribuir a conscienciar sobre la necessitat de controlar l'abusiva acumulació de béns de consum. Així, hom educa l'infant perquè mantingui una actitud crítica davant el setge permanent a què es veu sotmès pels mitjans de comunicació i per la publicitat.

D'altra banda, si establim una relació més clàssica entre àrees, els treballs manuals o l'expressió plàstica poden relacionar-se amb l'àrea d'educació física mitjançant la construcció de material alternatiu, que serà utilitzat posteriorment pels mateixos alumnes. Sens dubte això permetrà una pràctica activa de l'alumne, afavorint-ne la participació interessada en més d'una assignatura (McInghan & Gallahe, 1984).

Variabilitat en les situacions d'aprenentatge

L'handbol, com a activitat esportiva oberta, on el grau d'incertesa provocat en el joc és molt gran, requereix de situacions d'aprenentatge que facilitin l'adaptació a circumstàncies noves de joc. El fet que el material que utilitzem per desenvolupar les nostres pràctiques sigui diferent de l'habitual, atès que es tracta de material alternatiu, comportarà canvis en la situació d'aprenentatge que afavoriran les adaptacions desitjades.

A banda d'això, mitjançant la utilització de diferents materials es poden crear situacions d'ensenyament noves, que facilitin la consecució de continguts d'aprenentatge essencials en el joc. Per exemple, si pretenem ensenyar els infants a orientar-se ràpidament cap a la porteria, podem aconseguir-ho utilitzant un recurs didàctic molt original: "un carro de la compra de supermercat" com a porteria; l'ús d'aquest material tan particular, permetrà que la línia de meta variï de lloc contínuament, i obligarà els jugadors a constants adaptacions.

De la mateixa manera, la possibilitat d'utilitzar alhora material alternatiu i material habitual afavoreix la creació de situacions d'aprenentatge amb una més gran complexitat. Per exemple, si per millorar la passada s'utilitzen globus i pilotes, i cal man-

tenir els primers enlaire sense que caiguin mentre es realitzen les passades, s'afavorirà, entre altres coses, la millora de la visió perifèrica.

Millora dels recursos materials

En nombroses ocasions els educadors es queixen de falta de material per desenvolupar satisfactòriament les seves sessions de treball. Sense entrar a valorar-ne les causes ni les intencions, és possible, amb imaginació, pal·liar aquesta precarietat de recursos. És relativament fàcil disposar en prou quantitat de tots els elements indispensables per plantejar una sessió d'handbol; per exemple, podem construir: pilotes amb material de baix cost (globus, paper, gomaescuma, cinta adhesiva, etc.), porteries amb diferents materials de rebuig (pals de fregar, tubs de PVC, etc.); podem senyalitzar camps amb diversos elements (cintes adhesives de les que usen els pintors o la gent del teatre, guix, etc.). De la mateixa manera, és possible disposar fàcilment de material auxiliar que permeti desenvolupar més còmodament la pràctica docent; en aquest cas, per exemple, és senzill obtenir jalons o balises de senyalització mitjançant l'aprofitament d'ampolles, pals, capsos, o deixalles de característiques semblants.

En qualsevol cas, mitjançant l'ús d'aquesta mena d'elements es col·labora a destruir la creença que per a la pràctica d'activitats físicoesportives és imprescindible efectuar despeses de diners en elements i instal·lacions, creença que esdevé, moltes vegades, l'excusa que ens dispensa de portar a terme l'esforç necessari per trobar-hi solucions; a més a més, i complementàriament, es fomenta sovint el mite que l'activitat física va indefectiblement unida al consum (Jardi i Rius, 1990).

Algunes possibilitats d'aplicació del material alternatiu en la millora tècnico-tàctica del joc

Entre els possibles àmbits d'aplicació del material alternatiu en la pràctica de l'handbol hem triat l'aprenentatge dels elements i

mitjans tàctics. Hem escollit desenvolupar aquest apartat perquè és relativament nou, i no gaire usual en handbol, utilitzar material alternatiu per aconseguir objectius tècnico-tàctics. També ens ha semblat interessant aprofundir en un apartat on es combini, dins el mateix exercici, material específic amb material alternatiu.

El material alternatiu com a estímul inespecífic

En determinades ocasions, dintre de l'entrenament de situacions globals, s'apliquen estímuls que podem considerar inespecífics, perquè no són els que es produeixen en una situació de joc. Tanmateix, aquests estímuls poden afavorir que l'exercici es realitzi correctament. Amb aquesta mena d'estímuls es busca que determinats desplaçaments i gests s'ajustin en el temps i en l'espai a les característiques desitjades, tot permetent una transferència positiva al joc real.

A la figura 2 es mostra un exemple del que acabem de comentar. En un 2x2, els defensors parells han de realitzar el marcatge a l'oponent quan aquest té la pilota, mentre que el company realitzarà la cobertura, mantenint alhora un pal a la mà. L'intercanvi del pal coincideix amb el moment de la passada. La noció d'ajuda defensiva se simplifica inicialment amb la idea de mantenir el pal sense que es toqui o, per posar un altre exemple, aguantant un globus en suspensió.

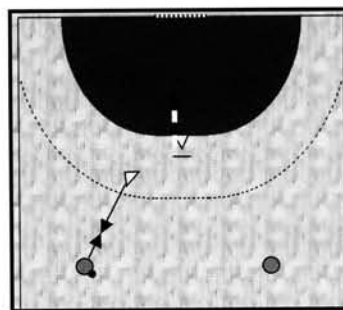

Figura 2. Exemple de treball tàctic defensiu utilitzant material alternatiu.

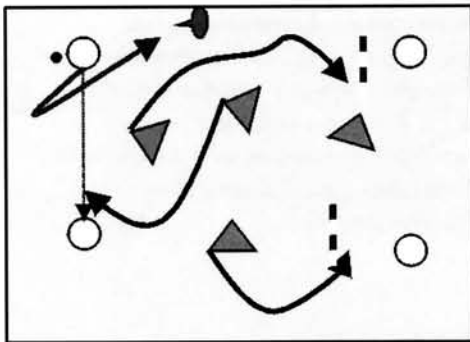

Figura 3. Exercici amb multitarees.

Treballar les situacions d'aprenentatge tècnic-tàctic en condicions de sobreestimulació

En determinats moments de l'aprenentatge del jugador cal plantejar treballs que suposin l'aparició de diversos estímuls de forma simultània o alternativa; això permet que es produeixi una millor adaptació del subjecte a les circumstàncies canviants del joc. Tothom sap que, al llarg d'un partit d'handbol, tenen lloc ocasions específiques en què els jugadors han de respondre correctament a l'aparició alterna d'estímuls (Antón, 1990).

- D'altra banda, amb un tipus d'entrenament que utilitza elements estressants s'aconsegueix assolir altres objectius, com són ara:
- Evitar la mecanització en les situacions d'aprenentatge obertes.
- Adaptar el grau de dificultat al nivell d'aptitud del grup.

- Integrar treballs tècnic-tàctics amb altres factors fonamentals en l'entrenament (físics, teòrics, psicològics, etc.).
- Afavorir l'aprenentatge de tasques simultànies, tot permetent la multiplicitat d'objectius.
- Millorar l'atenció selectiva, copsant els estímuls rellevants de la tasca.
- Etc.

A la figura 3, es pot apreciar un exemple de multitaskes. En un 4x4, els defensors han de tractar de recuperar la pilota i evitar que els pals caiguin a terra, mentre que els atacants han de passar la pilota intentant que un globus es mantingui tothora en suspensió.

El material alternatiu com a recurs didàctic per afavorir la motivació en una sessió d'entrenament

Per si sol, l'ús d'un material diferent del que s'acostuma a utilitzar habitualment als entrenaments d'handbol, el fa esdevenir atractiu, i pel fet d'allunyar-se de la rutina, es transforma en un aspecte que afavoreix l'augment de la motivació. Gràcies a aquests mètodes de treball es pot insistir sobre un mateix objectiu, sense que hi hagi el perill que es produeixi la desídia en els jugadors, ja que és possible que el jugador ni tan sols sigui conscient de la finalitat de la tasca que està realitzant (Chirosa & Valles, 1996).

Per acabar, cal esmentar la importància que tenen les tasques reptes des del punt de vista individual i col·lectiu, per tal de millorar l'autoestima i potenciar els aspectes socialitzadors com ara, la cooperació, la consecució de fites en comú, etc.

Bibliografia

- ANTÓN, J. L. (1990), *Balonmano: Fundamentos y etapas del aprendizaje*. Madrid: Gymnos.
- BAYER, C. (1987), *Técnica del balonmano: La formación del jugador*. Barcelona: Hispano Europea.
- CAMERION, O. i CASTAÑER, M. (1990), *1001 Ejercicios y juegos de recreación*. Barcelona: Paidotribo.
- CHIROSA, L. J. i VALLÉS, T. (1996), "Trabajo con material alternativo para la mejora de aspectos técnicos, tácticos, medios y procedimientos". *Jornadas de Balonmano de Base*. FEBM. Baena.
- HERNÁNDEZ, M. (199), "Animación deportiva: Colección de juegos y deportes alternativos". *XI Jornadas sobre ocio y recreación*. Málaga: UNISPORT.
- JARDÍ, C. i RIUS, J. (1990), *1000 Ejercicios y juegos con material alternativo*. Barcelona: Paidotribo.
- JUVETENY, P. M. (1989), "Utilisation des haies: un experience didactique". *EPS*. pàg. 21-23.
- LAWTHER, J. D. (1993), *Aprendizaje de las habilidades motrices*. Barcelona: Paidós.
- MCCLENAGHAN, BR. A. i CALLHUE, D. (1985), *Movimientos fundamentales*. Buenos Aires: Panamericana.
- MORENO, C. R.; MATA, D. i GÓMEZ, J. (1993), *Aspectos recreativos de los juegos y deportes tradicionales en España*. Madrid: Gymnos.
- TORRES, G. y CARRASCO, T. (1994), *Material alternativo en balonmano*. Granada: FCCAFD (sense publicar).
- RODRÍGUEZ, R. i PRADO, F. (1995), *Influencia de los temas transversales y el material alternativo en balonmano*. FCCAFD (sense publicar).
- RUIZ, J. G. (1996), *Juegos y deportes alternativos: en la programación de educación física escolar*. Lleida: Agonos.